

EMOČNÍ PRÁCE A EMOČNÍ REGULACE V RODIČOVSTVÍ

PETRA DAŇSOVÁ, LENKA LACINOVÁ, DANA SERYJOVÁ JUHOVÁ

Katedra psychologie a Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, FSS MU, Brno

ABSTRACT

Emotional labour in the parenthood

This study introduces the concept of emotional labour, the theoretical underpinnings of its delineation and connections to emotion regulation and brings it into the context of parenthood. Emotional labour was originally described by sociologists in the context of a work environment which requires one to consciously influence one's emotions when interacting with a customer or a client. The connection of emotional labour with psychological theories of emotion regulation allowed for a better understanding and grasp the mechanisms through which emotional labour can lead to "burning out" or stress. Currently, parents are exposed to a great amount of information about how to "correctly" parent their children, which together with their own idea of a good parent, the influence of their family and close friends as well as other people, creates high demands precisely in the area of experiencing and expressing emotions in their interactions with their children. Today, the parent role approaches that of the job in several aspects. Its demands for emotional labour can be linked to negative impacts on mental health. The concept of emotional labour can be consid-

ered to be appropriate for a better understanding of what a parent experiences with the child in mundane situations and how parents handle the emotions. The perspective of emotional labour can therefore bring important information about emotions in parenthood and about the influence of intentionally working with these emotions on the mental functioning of parents even beyond the explanatory confines of emotion regulation. This study also introduces measurement instruments used to capture emotional labour and its dimensions. For future research of emotional labour in parenthood, creating a valid and reliable instrument, which has so far been lacking both in the Czech and international contexts, is a necessity.

key words:

emotional labour,
emotion regulation,
parenting

klíčová slova:

emoční práce,
emoční regulace,
rodičovství

ÚVOD

Rodičovství s sebou přináší velké nároky na práci s vlastními emocemi. Emoce rodičů jsou výzkumně sledovány zejména v souvislosti s rodičovským chováním a dopady na dítě (např. metaanalýza Rueger et al., 2011; Duncombe et al., 2012; pro shrnutí Hajal a Paley, 2020) a vyjadřování emocí a chování rodičů jsou považovány za klíčový aspekt ve vývoji emoční kompetence a well-beingu jejich dětí (Eisenberg et al., 1998). Výchova a péče o děti, ať už v raném dětství, tak i dále ve vývoji, předpokládá u rodičů, že budou schopni zpracovávat emočně náročné situace, že budou jako dospělí schopni regulovat svoje negativní emoce v situacích, kdy to je poměrně náročné, nebo jednoduše se svými emocemi pracovat se záměrem nejen nepoškodit, ale spíše dobře vychovávat své potomky. Emoční regulace a emoční práce jsou dva koncepty, které jsou relevantní právě pro sféru rodičovství, ale výzkumy v této oblasti zatím víceméně chybí. Koncept emoční práce byl popsán sociologi, jeho vymezení se vztahuje spíše

---

Došlo: 18. 8. 2020; P. D., Fakulta sociálních studií MU, Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: dansova@fss.muni.cz

Studie vznikla v rámci řešení projektu „Yummy mummy“ ideál a skutečnost: Od rozdílů v osobnosti matek a způsobu péče o děti k batolecímu vývoji a citové vazbě (GA16-11015S).

k makro-úrovni, tedy sociálním normám a pravidlům, která jsou v pozadí emočního prožívání a vyjadřování (a to zejména v pracovním a profesním kontextu). Emoční regulace je psychologickým konceptem, v jehož vymezení je kladen důraz na mikro-úroveň – tedy na individuální procesy a mechanismy, které stojí za emoční regulací (von Scheve, 2012).

V posledních desetiletích došlo k výrazné proměně představ o rodičovství, a tím i o ideálu dobré matky. Na rodiče jsou, co se týká výchovy a péče o děti, pravděpodobně kladeny jiné a svým způsobem mnohem vyšší nároky, než tomu bylo dříve. Společenská očekávání, která se týkají toho, jaký by rodič měl být, jsou často nedosažitelná, neboť vycházejí ze života různých celebrit, případně vykreslují mateřství jako pouze pozitivní, jako smysl života ženy, což se často nemusí shodovat s realitou. Vzhledem ke snadné dostupnosti informací se od rodičů dále implicitně očekává, že se stanou odborníky na výchovu a péči o dítě. Rodiče mají na výběr a k dispozici nepřeberné množství různých výchovných přístupů, které stanovují pravidla toho, jak se k dítěti a před ním chovat, a také jak se k dítěti a v jeho přítomnosti nechovat. Tyto společenské normy jsou obsaženy v ideologiích jako je intenzivní rodičovství (Hays, 1998) či „Yummy mummy“ rodičovství (Littler, 2013), z výchovných přístupů jsou to např. kontaktní rodičovství (Sears a Sears, 2003), v kontextu České republiky pak specifický tzv. „nevýchova“ (Králová, 2016) a další. Podle ideologie intenzivního rodičovství by měla matka obětovat své potřeby ve prospěch potřeb dítěte, měla by být odborníkem na otázky týkající se péče a výchovy a její péče je chápána jako nezastupitelná. V podstatě by tak měla trávit s dítětem veškerý svůj čas a plně se mu věnovat a správně je rozvíjet. Je pochopitelné, že tyto vysoké nároky se mohou odrážet v prožívání rodiče a být zdrojem stresu (např. Rizo et al., 2013). Kontaktní rodičovství zase předepisuje potřebu minimalizovat stres dítěte, prostředkem může být např. neustálý fyzický kontakt s rodičem prostřednictvím nošení, spaní v jedné posteli či kojení na požádání (Sears a Sears, 2003). Opět zde lze vidět podobnost s principy intenzivního mateřství – je akcentováno a vyžadováno zaměření na dítě a nezastupitelnost mateřské péče (pro shrnutí Masopustová et al., 2018). V přístupu „Yummy mummy“ je akcent kromě dokonalosti v péči o dítě kladen také na dokonalost v dalších oblastech života ženy, jako je kariéra, partnerství, vzhled apod. Ideální matka je tedy vykreslována jako zdravá, sexy, šťastná, úspěšná a její dítě jako vždy se usmívající (např. Littler, 2013).

Výše popsané ideály mateřství vytvářejí pravděpodobně u rodičů tlak na dokonalost, který je specifický právě pro dnešní dobu. Předpoklad, že rodičovství je pouze pozitivní a rodič by měl být také neustále pozitivní, se přitom nemusí setkávat s realitou, kterou rodiče zažívají. Péče o dítě je velmi náročná a plná nejistot a výzev, při následování různých výchovných stylů či snaze o naplnění představy o ideálním rodiči tak pro rodiče může být velmi náročné vyjadřovat také negativní emoce, které jsou s rodičovstvím spojené. Výsledky výzkumu Mitchella et al. (2015) například ukazují, že některé výchovné praktiky, jako je společné spaní s dítětem, rodiče nepoužívají proto, že by je sami chtěli, byly jim příjemné a v souladu s jejich emocemi. Vyjadřování emocí je přitom velmi podstatnou komponentou emocí samotných a pro dobré psychické fungování je konzistence ve vyjadřovaných a pociťovaných emocích a vhodná regulace negativních emocí klíčová (např. Bariola et al., 2011).

Rodiče jsou v současnosti často též pod drobnohledem blízkého, ale i širšího okolí, zda ve vztahu k dítěti projevují „správné“ emoce, zda například „správně“ reagují na dětský pláč či vztek, či zda „správně“ dítě chválí. Role rodiče se tedy v dnešní době v určitých aspektech více přibližuje tomu, co lze chápat jako povolání. Zmiňovaný koncept emoční práce tak v současnosti může být velmi užitečný pro porozumění

tomu, co rodič v každodenních situacích s dítětem zažívá a jak s emocemi zachází, a může přinášet důležité informace o prožívání rodiče nad rámec práce s emocemi ve smyslu emoční regulace. Cílem této studie je představit emoční práci, její vymezení vůči emoční regulaci, a popsat oba koncepty ve specifickém kontextu rodičovství.

Emoční práce

Koncept emoční práce, počátky jehož zkoumání spadají do 80. let minulého století, byl popsán v rámci sociologie. Hochschildová (1983) jakožto socioložka na příkladu povolání letušky upozornila na to, že určitá zaměstnání nelze definovat pouze na základě fyzické, kognitivní či jiné práce, ale že součástí požadavků na výkon určitých pozic může být také tzv. emoční práce. Emoční práci ve smyslu *emotional labour* definovala jako emoční požadavky spojené s výkonem práce, které zahrnují regulaci emocí a vyjadřování emocí pro cíle organizace. Jde podle ní o „řízení emocí k vytvoření veřejně pozorovatelného obličejového a tělesného výrazu, za které člověk dostává plat. Emoční práce v tomto smyslu má tedy směnnou hodnotu“ (s. 7). Emoční práci ve smyslu *emotion work* či *emotion management* pak definovala jako stejný konstrukt, avšak v soukromém životě. Cílem emoční práce v tomto smyslu je udržování pozitivních vztahů, hodnota je zde užitná (*use value*). Hochschildová (1983) vychází z práce Goffmana (1959) a tvrdí, že téměř ve všech každodenních interakcích lidé hrají role a snaží se vytvářet určitý dojem na druhé. V sociálních interakcích tedy pro vytvoření dojmu lidé vyjadřují navenek vhodné emoce, jejichž vyjadřování se řídí určitými pravidly. Podle Hochschildové je rozdíl mezi emoční prací v zaměstnání a v soukromém životě v tom, že v případě emoční práce v zaměstnání se emoce stávají komoditou a člověk je tak odcizen od svých skutečných pocitů. Akty emoční práce i intrapsychické procesy za emoční práci jsou však podle ní stejné, ať jde o emoční práci uvnitř, nebo vně zaměstnání.

Obecně se dá říct, že povolání, která po člověku vyžadují emoční práci, by měla splňovat tři charakteristiky. Jedná se o osobní kontakt s druhým člověkem, dále o to, aby pracovník vyvolal v druhém člověku požadovaný emoční stav, a nakonec, že člověk „dovolí“ zaměstnavateli do určité míry kontrolovat vlastní emoční aktivity (např. Hochschild, 1983; Zapf, 2002). Sama Hochschildová (1983) však přiznává, že všechny tři charakteristiky splňuje pouze několik povolání.

Ačkoli Hochschildová (1983) ve své práci, jak je i z výše uvedené definice patrné, přistupovala k emoční práci komplexně a zahrnovala pod ní jak charakteristiky pracovní pozice, tak vnitřní pocity i pozorovatelné chování, další výzkumy se typicky zaměřovaly jen na jeden z těchto aspektů emoční práce (Grandey a Gabriel, 2015). Prvotní výzkumy v oblasti emoční práce byly zaměřené zejména na emoční práci jakožto charakteristiku pracovní pozice, a bylo tak výzkumně sledováno spíše to, jaké požadavky na práci s emocemi různé pracovní pozice vyžadují či jak člověk na dané pozici tyto požadavky vnímá (např. požadavky na vyjadřování pozitivních emocí a na potlačování negativních), než individuální procesy, které za emoční práci stojí (např. Morris a Feldman, 1996; Wharton, 1993). Vedle tohoto přístupu pak byla další linie výzkumů zaměřena na pozorovatelné chování, spíše než na vnitřní emoční prožitky, kterými definovala emoční práci Hochschildová (1983). Pozorovatelné chování je podle tohoto pojetí emoční práce tím, o co organizacím jde, vnitřní prožitky typicky pravidly organizace upravovány nejsou (např. Ashforth a Humphrey, 1996). Tento rozdíl je patrný také v rozdílné terminologii označující právě pravidla pro vyjadřování emocí, která organizace od zaměstnanců vyžadují. Hochschildová o nich hovoří jako o *feeling rules*, odkazuje tedy na pravidla o pocitech, které organizace předepisují, zatímco další autoři mluví o *display rules*, kde je akcent právě na to, co je navenek

vyjadřováno (např. Zapf, 2002). Zaměření na pozorovatelné chování je patrné v přístupech Ashforth a Humphreyho (1993), zaměření na emoční práci jako charakteristiku pracovní pozice pak v přístupu Morrise a Feldmana (1996). Ashforth a Humphrey (1993, s. 90) definují emoční práci jako „jednání, ve kterém člověk zobrazuje vhodnou emoci v souladu s pravidly vyjadřování emocí“. Oproti Hochschildové předpokládají, že emoční práce nemusí vyžadovat úsilí, může být vykonávána rutinně a nebýt pro zaměstnance zdrojem stresu. Autoři se zaměřují na dopady emoční práce na efektivitu v práci či výkon, spíše než na zdraví a stres zaměstnance. Morris a Feldman (1996, s. 987) definují emoční práci jako „úsilí, plánování a kontrolu potřebnou k vyjadřování pro organizaci žádoucích emocí během interpersonálních transakcí“. Ve své definici tito autoři vycházejí z interakcionistického modelu emocí, který říká, že emoce jsou sociálně konstruovány – tzn. člověk dává smysl emocím skrze porozumění sociálnímu prostředí, ve kterém emoci zažívá. Toto pojetí je v souladu s tím, jak vymezovala emoce i Hochschildová (1983). Na rozdíl od Hochschildové, která chápala emoční práci jako jednodimenzionální, Morris a Feldman konceptualizují emoční práci pomocí čtyř dimenzí, kterými jsou frekvence emočního výrazu, emoční disonance, rozmanitost emocí, které mají být vyjadřovány, a pozornost k vyžadovaným pravidlům ohledně emočního výrazu (*attentiveness to required display rules*). Z tohoto pojetí je tedy patrné, že emoční práce je definována spíše prostřednictvím charakteristik pracovní pozice.

Zaměření předchozích pojetí emoční práce na pozorovatelné chování či na charakteristiky pracovní pozice bylo dáno zejména tím, že emoční práce byla primárně zkoumána z perspektivy sociologie a managementu (Grandey a Melloy, 2017). Vnitřní pocity a prožívání nicméně tvoří důležitou součást emoční práce (Zapf, 2002) a byly znovu zdůrazněny v přístupu Grandeyové (2000) a dalších autorů (např. Grandey a Gabriel, 2015; von Scheve, 2012). V návaznosti na Hochschildovou (1983) se tak do popředí zkoumání emoční práce dostaly individuální procesy, kterými je emoční práce vykonávána a které jsou reflektovány v typech emoční práce odlišených na základě strategií řízení emočního výrazu a emocí stojících v pozadí.

Typy emoční práce

Sama Hochschildová (1983) odlišuje dva typy emoční práce, kterými jsou povrchové hraní emocí a hluboké hraní emocí, dodnes nejužnavanější a nejstudovanější typy emoční práce. U povrchového hraní (*surface acting*) je emoční výraz navenek přizpůsoben požadavkům pracovní role bez změny vnitřního pocitu. Jedná se o transformaci viditelné manifestace emocí bez toho, že by člověk danou emoci skutečně cítil. V tomto případě tedy dochází k pocitování emoční disonance, protože se prožívaná emoce a emoce vyjadřovaná navenek neshodují (Zapf, 2002) a z toho důvodu je možné předpokládat negativní dopad na well-being a prožívaný stres, což dokládají také novější metaanalytické studie (např. Hülsheger a Schewe, 2011; Kammermeyer-Mueller et al., 2013). Grandeyová a Melloy (2017) nicméně jednoznačnou spojnicí mezi povrchovým hraním a negativním dopadem na zdraví a psychiku člověka zpochybňují a uvádějí, že důležité jsou další kontextové a osobnostní faktory, které určují, zda dopady budou negativní či nikoli. Ačkoli někteří autoři (např. Näring et al., 2007) chápou potlačování emocí (*suppression*) jako samostatný typ emoční práce, podle většiny autorů spadá právě pod povrchové hraní (např. Grandey a Gabriel, 2015; von Scheve, 2012).

U hlubokého hraní (*deep acting*), někdy nazývaného též jako aktivní hluboké hraní (*active deep acting*), dochází nejen k regulaci vnějších projevů emocí, ale také k vnitřní regulaci emocí (Hochschild, 1983). Člověk tedy nemění jen viditelnou manifestaci emocí, ale snaží se emoce rovněž skutečně cítit a vynakládá tak úsilí k jejich regulaci.

Tato vnitřní transformace redukuje původní emoční disonanci, což např. Zapf (2002) považuje za důvod, proč lidé tento typ emoční práce často používají. Hochschildová (1983) nicméně tento typ práce vnímala jako negativnější než povrchové hraní. Jako důvod uváděla, že v tomto případě člověk kromě klamání okolí klame i sám sebe. Současné studie však ukazují, že ačkoli hluboké hraní vyžaduje od člověka více energie a úsilí, odměnou je nakonec pozitivnější pocit. Dopady tohoto typu emoční práce nejsou tedy tak negativní, v některých případech mohou přinášet i benefity. Současné metaanalytické studie ukazují (např. Hülshager a Schewe, 2011; Kammeyer-Mueller et al., 2013), že hluboké hraní není ve vztahu s emočním vyčerpáním, depersonalizací či jinými ukazateli stresu, nenarušuje tedy well-being člověka. Naopak byly detekovány slabé pozitivní vztahy s pracovní spokojeností, pocíťovaným závazkem k organizaci či pracovním výkonem (Wang et al., 2011).

V současné době je kromě povrchového a hlubokého hraní třetím uznávaným typem emoční práce pasivní hluboké hraní (*passive deep acting*) (Hochschild, 1983), nazývané též jako automatická emoční regulace (Zapf, 2002), emoční konzistence (Näring et al., 2007) či prožívání přirozeně se vyskytujících emocí (Diefendorff et al., 2005). Jak názvy naznačují, člověk v tomto typu emoční práce ve skutečnosti opravdu cítí emoce, které se od něj očekávají. Ačkoli by se mohlo zdát, že v tomto případě nejde o emoční práci, podle Zapfa (2002) i dalších autorů (např. Ashforth a Humrhrey, 1993; Diefendorff et al., 2005; Morris a Feldman, 1996) se o emoční práci jedná. Morris a Feldman (1996) např. argumentují, že člověk i v případech souladu pocíťované a požadované emoce vykonává emoční práci, neboť musí vynaložit určité úsilí k zhodnocení, zda danou emoci opravdu vyjadřuje pro organizaci žádoucím způsobem. Další autoři uvádějí, že emoční práce je v tomto případě vykonávána automaticky a předpokládají, že nevyžaduje úsilí. Příkladem může být učitelka v mateřské škole, která skutečně cítí sympatie k dítěti, kterému je smutno po rodiči a pláče (Zapf, 2002; Diefendorff et al., 2005). Näring et al. (2007) oproti tomu považují emoční konzistenci za absenci emoční práce, a ač ji ve svém dotazníku měří, jde jim pouze o validizaci konstruktu. Většinou se však autoři shodují na tom, že se i v tomto případě o emoční práci jedná.

I přes zaměření výzkumů zpět na vnitřní prožitky a procesy za emoční práci, a tedy na zkoumání typů emoční práce a jejich dopadů na různé aspekty zdraví člověka, zůstávaly mechanismy, kterými emoční práce vede k pozitivním či negativním dopadům na člověka, nevysvětleny. Změnu přineslo napojení emoční práce na psychologické teorie emoční regulace, které bylo poprvé představeno v práci Grandeyové (2000) a které umožnilo lépe uchopit a zkoumat právě mechanismy, skrze něž může emoční práce vést k vyhoření či stresu. Na rozdíl od teoretiků emoční práce se totiž emočně regulační výzkum přímo zabývá dopady fyziologického nabuzení a jeho potlačení na zdraví člověka (Grandey, 2000).

Emoční práce v kontextu emoční regulace

Grandeyová (2000) jako první nastínila paralelu mezi emoční prací a emoční regulací, respektive pojímala emoční práci jako emoční regulaci. Ve svém článku argumentuje tím, že emoční práci je vhodnější definovat skrze úsilí, které člověk vykonává, než skrze požadavky pracovní role, tak jak to bylo obvyklé v sociologickém přístupu, a že dva typy emoční práce definované Hochschildovou (1983) lze chápat jako dva typy emočně regulačních strategií podle modelu Grosse (1998).

V modelu Grosse (1998, s. 275), nověji Grosse a Thompsona (2007) „emoční regulace odkazuje k procesům, kterými člověk ovlivňuje, jaké emoce prožívá, kdy je prožívá a jak je prožívá a vyjadřuje“. Tato teorie vychází z modálního modelu emocí,

podle kterého emoce vznikají interakcí mezi člověkem a situací, která má pro člověka nějaký význam z hlediska aktuálních cílů. Emoce jsou tedy vyvolány zhodnocením podnětů (interních nebo externích), které jsou pro člověka nějakým způsobem relevantní. Toto zhodnocení spouští vzorce odpověďových tendencí, které facilitují adaptivní chování (např. Gross, 1999) a emoční odpověď tak mění situaci, čímž dochází ke změně pravděpodobnosti budoucího výskytu této i dalších emocí (Gross a Thompson, 2007). V modelu je definována posloupnost, ve které k vyvolání emoční odpovědi dochází. Proces geneze emoce začíná situací, která je pro člověka nějak relevantní, pokračuje zaměřením pozornosti k situaci, po níž následuje zhodnocení situace, a končí emoční odpovědí na tuto situaci. Po emoční odpovědi může nastat nová situace s potenciálem vyvolat další emoci. K emoční regulaci podle tohoto modelu může dojít v kterékoli fázi geneze emocí, počínaje dobou před situací samotnou (Gross a Thompson, 2007).

Cílem emoční regulace, tedy proč lidé vůbec emoční regulaci používají, je podle dosavadních poznatků zejména hédonické potěšení (Tamir a Mauss, 2011, podle Scheve, 2012). Člověk je motivován k zesilování pozitivních emočních stavů a zeslabování těch negativních. Gross a Thompson (2007) dále uvádějí také instrumentální cíle, kdy člověk usiluje o změnu emocí s cílem dosažení jiných, neemočních cílů. Mezi instrumentální cíle pak řadí právě emoční práci. Spadají sem dle nich také cíle spojené s kulturními imperativy, které obsahují pravidla toho, jaké emoce je či není vhodné v určité situaci vyjadřovat (Gross a Thompson, 2007).

Model emoční regulace Grosse a Thompsona (2007) odlišuje anticipační strategie a strategie orientované na odpověď (*antecedent and response oriented strategies*), rozdíl je v tom, ve které fázi vzniku emocí k emoční regulaci dochází. U anticipačních strategií je emoční regulace zaměřená na dobu před vznikem emoce, člověk upravuje situaci či její vnímání, čímž ovlivňuje pociťované emoce. Mezi tyto strategie emoční regulace podle Grosse (1998) patří výběr situace, modifikace situace, zaměření pozornosti (*attention deployment*) a kognitivní změna. Výběr situace odkazuje k takovým strategiím, kdy člověk volí vyhnout se či vyhledání určité situace s cílem zvýšení pravděpodobnosti vzniku emoce, ať už žádoucí či nežádoucí. Příkladem může být odmítání nepříjemného tématu rozhovoru, vyhledání dobrého přítele v těžké situaci apod. Další strategie jsou používány až po situacích, které emoce vyvolávají. Jejich cílem je tedy regulovat emoční dopad, nikoli výskyt emoce samotné. Modifikace situace nastává, když člověk přímo mění situaci samotnou tak, aby změnil emoční dopady. Změna je externí, ve fyzickém prostředí. Příkladem může být dítě, které si obleče před příchodem domů čepici, aby se rodiče nezlobili, že chodí bez ní. Gross nicméně uvádí, že je těžké rozlišit mezi touto a předchozí strategií, neboť modifikace situace může někdy být vlastně novou situací. Zaměření pozornosti je strategií, ve které člověk zaměřuje pozornost na určité aspekty situace, a to s cílem ovlivnit vlastní emoce. Podle Grosse a Thompsona (2007) je tato strategie používána od „kolébky k hrobu“ a je dostupná i ve chvílích, kdy není možná změna situace. Kromě rozptýlení pozornosti něčím jiným, či zaměření pozornosti jen na určitou část situace, může jít také o imaginaci něčeho pozitivního za účelem vyvolání pozitivní emoce v určité situaci apod. Kognitivní změnou se rozumí změna v interpretaci situace, změna hodnocení situace tak, aby se změnila její emoční významnost pro člověka. Nejčastějším typem je přehodnocení situace, ve kterém člověk dává přístup k situaci či svým zdrojům situaci zvládnout jiný rámec. Například uchazeč o práci se snaží chápat blížící se pracovní pohovor jako výzvu, ne jako zdroj úzkosti. Grandeyová (2000) ve svém modelu emoční práce přirovnává kognitivní změnu a zaměření pozornosti k hlubokému hraní. Výběr situace a modifikace situace podle ní totiž v zaměstnání příliš možné nejsou.

Ve strategiích zaměřených na odpověď je změna na úrovni komponent emoční odpovědi, tedy až poté, co je emoce manifestována. Sem spadá modulace emoční odpovědi, v níž se člověk snaží modulovat přímo zkušenostní (*experiential*), behaviorální či fyziologickou komponentu emoční odpovědi. Příkladem je potlačení vyjadřovaných emocí, ale také relaxační dýchání, cvičení, užití alkoholu apod. Gross a Thompson (2007) uvádí, že potlačení emocí je zaměřené na ovlivnění behaviorální komponenty emoční reakce, zatímco vnitřně člověk emoční nabuzení zažívá. Modulaci emoční odpovědi, konkrétně potlačení emocí, přirovnává Grandeyová (2000) k povrchovému hraní.

Gross a Thompson (2007) uvádějí také dopady různých emočně regulačních strategií. Potlačení emocí, podobně jako v kontextu emoční práce povrchové hraní, má dle dosavadních výsledků spíše negativní dopady, ať už jde o afektivní, kognitivní či sociální doménu. Prokázána je např. vyšší míra depresivní symptomatologie, vyšší míra prožívaných negativních a nižší míra prožívaných pozitivních emocí, pocity neautentičnosti, dále také zhoršená paměť či méně pozitivní blízké vztahy (pro shrnutí Gross a Thompson, 2007). V případě přehodnocení situace, které lze přirovnat k hlubokému hraní, se podobně ukazují spíše pozitivní dopady, ať už jde o vyšší úroveň pozitivní afektivity, pozitivnější vztahy, nižší míru depresivity apod. (tamtéž). Tyto výsledky jsou tak v souladu s výzkumy zaměřenými na dopady emoční práce v zaměstnání. Gross a Thompson (2007) však stejně jako nyníější výzkumníci na poli emoční práce (např. Grandey a Melloy, 2017) upozorňují na to, že nelze dělat jednoznačná rovnítka mezi dobrými a špatnými strategiemi, ale že je vždy důležitý kontext, ve kterém k emoční regulaci, potažmo emoční práci, dochází.

Ač Grandeyová (2000) předkládá mezi oběma koncepty paralely na základě dosavadních výzkumů na poli emoční práce a regulace, upozorňuje současně i na slabá místa, která její srovnání má. Podle ní emočně regulační studie necílí na situace, kdy člověk musí potlačit jednu emoci a zároveň vyjádřit jinou, což je právě typické pro vykonávání emoční práce. Emočně regulační studie dle ní rovněž nemapují dopad zesilování emocí s cílem naplnit požadavky pracovní role, a nakonec dle ní mohou být dopady emoční práce, která je vykonávána za peníze, odlišné než dopady emoční regulace.

Na odlišnost emoční práce a emoční regulace se zaměřuje rovněž von Scheve (2012). Uvádí, že na rozdíl od emoční regulace se koncept emoční práce nezaměřuje primárně na individuální normy a standardy, ale na sociálně sdílené normy a pravidla, která řídí regulaci emocí. Emoční regulace má v pojetí Grosse a Thompsona (2007) dle něj intrapersonální povahu, nejde v ní tedy primárně o řízení emocí druhých, na rozdíl od emoční práce, kterou autor popisuje jako regulaci emocí sociální.

Grandeyová a Gabrielová (2015) nabízí nový pohled na emoční práci, kterou pojímají jako zastrešující pojem pro procesy, jež integrují (1) emoční požadavky pracovní role; (2) emoční regulaci; (3) emoční projev. Prvé odkazuje na pravidla o vyjadřování emocí a je tak faktorem z vnějšího prostředí, který se na emoční práci podílí, druhé zahrnuje intrapsychické procesy, kterými člověk s emocemi pracuje v souladu s těmito pravidly, a třetí je interpersonální chování, které je vyjadřováno navenek. Emoční práci pak chápou jako více než jen sumu těchto tří částí. Uvádějí, že se tyto tři aspekty vzájemně ovlivňují, a to nejen jednosměrně, ale také zpětnými vazbami mezi sebou. Například projevené chování člověka informuje o tom, jaké emočně regulační strategie jsou potřeba i v budoucnu, a zároveň zvyšuje povědomí o emočních požadavcích. Reakce zákazníka v podobě emoční odpovědi na projevené chování zaměstnance je rovněž zpětnou vazbou, která ovlivňuje emočně regulační strategie.

Interpersonální přesah emoční práce je patrný také v přístupu Grandeyové a Melloyho (2017), kteří popisují emoční práci jako řízení vyjadřovaných emocí na veřejnosti (v interakci se zákazníky, klienty atd.), které je vyžadováno jako součást pracovní role. Autoři sice vítají napojení emoční práce na psychologické teorie emoční regulace, zároveň však upozorňují na některé problematické aspekty a odlišnosti obou konstruktů. Prvním z nich je neúplná shoda mezi emoční prací a emoční regulací, tak jak ji viděla Grandeyová původně (2000). Emoční práce se podle nich od regulace liší v tom, že je vykonávána jako součást pracovní role, a, což je podstatnější, jedná se specificky o emoční regulaci, která má interpersonální cíl. U emoční práce tak jde o chování v interakcích, v jehož pozadí stojí emočně regulační strategie. Zatímco emoční regulace sestává primárně z kognitivních strategií, emoční práce je zaměřena na pozorovatelné vyjadřování emocí v interpersonálním kontextu (Grandey a Melloy, 2017).

Grandeyová a Melloy dále uvádějí, že chápání emoční práce pouze jako povrchového a hlubokého hraní je omezené, neboť emočně regulační model navrhuje i další strategie jak reagovat na emočně nabitě události. Rovněž i typy emoční práce byly v novějších výzkumech rozšířeny o autentické vyjadřování emocí (vyjadřování skutečně pociťovaných emocí) a rozšířilo se původní pojetí emoční práce z vyjadřování pozitivních emocí také na zvýrazňování, zeslabování, potlačování emocí apod. Ve svém revidovaném modelu proto rozšiřují pojetí emoční práce o další emočně regulační strategie nad rámec hlubokého a povrchového hraní. V novější studii Grandeyové a Sayreho (2019) je tento aspekt rovněž zdůrazňován jako podstatný pro konceptualizaci emoční práce – podle autorů současné výzkumy ukazují, že člověk může emoční práci vykonávat i skrze ostatní emočně regulační strategie, např. skrze výběr situace či zaměření pozornosti.

Grandeyová a Melloy (2017) dále uvádějí, že ačkoli bylo původní pojetí emoční práce zaměřeno na emoční práci v kontaktu s veřejností, tedy s lidmi mimo organizaci, dnešní výzkumy ukazují, že je emoční práce vykonávána i ve vztahu k spolupracovníkům, nadřazenými směrem k jejich podřízeným apod. Toto rozšíření je dle nich užitečné, neboť umožňuje zkoumat, jak různé vztahové a kontextuální rámce mění povahu procesů emoční regulace a jejich dopadů. Jak poznamenávají, pravidla pro vyjadřování emocí jsou dle nich silnější v zaměstnání než v domácím kontextu (Moran et al., 2013, podle Grandey a Melloy, 2017), a finanční a prosociální motivy mají dle nich odlišný vztah k emočně regulačním strategiím a jejím dopadům (např. Maneotis et al., 2014, podle Grandey a Melloy, 2017). Z toho dle nich vyplývá, že emoční regulace vykonávaná jako „labour“ má odlišné dopady než emoční regulace v ostatních sociálních interakcích.

Grandeyová a Melloy (2017) dále uvádějí, že model emoční regulace Grosse a Thompsona (2007) postihuje také časovou souslednost emocí a strategií jejich řízení, což v případě emoční práce nebylo bráno v potaz. V některých případech byly pociťované emoce pojímány jako předcházející povrchovému a hlubokému hraní, někdy s nimi bylo zacházeno jako s důsledky těchto strategií. V poslední době jak model emoční regulace od Grosse (2015), tak také vymezení emoční práce berou v potaz zpětnovazební smyčky, které mohou mezi emocemi a strategiemi jejich řízení probíhat. Autoři v revidovaném modelu navrhují pojímat emoční práci jako přechodné a dynamické emočně regulační procesy, kde anticipační strategie ovlivňují pociťované emoce a pociťované emoce evokují strategie zaměřené na odpověď. Autoři také uvádějí, že vnímání hlubokého hraní jako adaptivní strategie a povrchového jako maladaptivní není zcela vhodné, neboť záleží také na kontextu. Uvádějí, že dopady anticipačních strategií emoční regulace a strategií zaměřených na odpověď nelze jednoduše aplikovat na povrchové a hluboké hraní, neboť právě

kontext (pracovní, finanční, motivační, vztahový) může měnit dopady, které používání těchto strategií pro člověka má (Grandey a Melloy, 2017). Autoři uvádějí, že tam, kde jsou interakce s druhými (zákazníky) delší, s vyšší intenzitou a větší variabilitou ve vyjadřování emocí (nejen pozitivní emoce, ale též negativní či neutrální), jsou zaměstnání více vnitřně motivována. Jako příklad uvádějí zdravotní péči či vzdělávání a uvádějí, že emoční práce v těchto zaměstnáních funguje odlišně od jiných zaměstnání (Erikson a Stacey, 2013, podle Grandey a Melloy, 2017). Lidé v těchto zaměstnáních mají pravděpodobně vyšší identifikaci s pracovní rolí, což ovlivňuje zkušenost/zážitek emoční práce (Schaubroeck a Jones, 2000). Autoři také do modelu emoční práce zahrnují vztahové charakteristiky, jako jsou intimita, vřelost či odlišný status z hlediska moci a uvádějí, že intimita a důvěrnost s druhým člověkem zmírňují stres z používání emočně regulačních strategií (Wang a Groth, 2014, podle Grandey a Melloy, 2017). Podle nich je důležité tyto vztahové charakteristiky brát v dalším výzkumu v potaz, neboť dopady emoční práce mohou být různé právě na základě různého vztahového kontextu. Ve svém revidovaném modelu považují za důležitá také kulturní pravidla vyjadřování emocí (*cultural display rules*), která dle nich rovněž ovlivňují emoční práci, a pokud jsou v rozporu s organizačními pravidly, je emoční práce namáhavější.

Napojení emoční práce na teorii emoční regulace umožnilo změnu v přístupu ke zkoumání tohoto konceptu. Jak uvádí Grandey a Melloy (2017), emoční práce díky tomu mohla začít být zkoumána také pomocí sebesposuzovacích dotazníků či prostřednictvím experimentálních studií, a ne pouze kvalitativními rozhovory a pozorováním, jako bylo do té doby typické.

Emoční práce v rodičovství

Výzkum emoční práce byl zaměřen téměř výhradně na emoční práci v zaměstnání (von Scheve, 2012), ačkoli sama Hochschildová (1983) popsala emoční práci také v soukromém životě. V kontextu zaměstnání je emoční práce relevantní a zkoumaná u povolání jako jsou zdravotní sestry (např. Yang, 2011) či učitelé (Keller et al., 2014), tedy v zaměstnáních, kde je klíčovým aspektem pracovních požadavků péče o druhé. Kromě toho existuje řada povolání, jako například chůvy či vychovatelky, která zasahují přímo do rodinného života a částečně suplují roli rodičů. Péče o dítě je specifickou zkušeností pro matky a další pečovatele a zahrnuje velký objem práce s emocemi (např. Rutherford et al., 2015). Rodič často vyjadřuje dítěti více pozitivních emocí, aby podpořil a posílil žádoucí chování či vývojové pokroky, ač ne vždy musí tyto emoce skutečně cítit. Matka je například unavená, protože dítě špatně spalo, ale protože se dítě naučilo novou dovednost, vyjadřuje nadšení, i když jej v tu chvíli vnitřně necítí. Na druhé straně je výrazná i práce s negativními emocemi, rodič často potlačuje naštvání či vztek na dítě či na cokoli jiného, aby před dítětem zůstal pozitivně laděný. Dítě například pláče z důvodu růstu zubů či kolíky, ale matka zůstává pozitivní, aby je utěšila, i přes vyčerpání a frustraci. V těchto i mnoha dalších situacích je emoční práce pro rodiče nezbytnou součástí péče o dítě a jeho výchovy. Definicí emoční práce, jak ji shrnuje Zapf (2002), tak lze do kontextu rodičovství přenést poměrně snadno – emoční práce je vykonávána v rámci každodenních osobních interakcí, jejím účelem je ovlivnění emocí, chování či postoju u dítěte, a vyjadřování emocí se řídí určitými pravidly, protože rodiče mají vlastní postoje a přesvědčení o tom, jaké emoce před dítětem vyjadřovat, a jaké nikoli. Tyto postoje mohou vycházet z jejich vlastního přesvědčení, z rodiny či ze sociálních a kulturních přesvědčení o tom, co je, a co není vhodné ve výchově dítěte, a o tom, jaký by měl dobrý rodič být. Ve výše uvedených situacích si pak lze představit užívání všech typů emoční práce popsanych v rámci

výkonu povolání. Rodič může emoci pouze vyjádřit navenek, aniž by ji vnitřně pociťoval, a vykonávat tak povrchové hraní, nebo se může snažit danou emoci skutečně pociťovat, a vykonávat tak hluboké hraní, případně skutečně cítí emoce, o kterých si myslí, že by měl dítěti vyjadřovat.

Sama Hochschildová (1983) zmiňuje rovněž emoční práci v rodině, konkrétně i ve vztahu rodič–dítě. V rodině dle ní platí vlastní emoční pravidla, která jsou nejjasnější právě ve směru od rodiče k dítěti. Vztah rodič–dítě se od jiných liší tím, že rodič se od dítěte nemůže emočně oprostít, zejména během raného období, jejich vztah je velmi těsný, neboť dítě, alespoň v počátku, je na rodiči plně závislé. Hochschildová uvádí, že každé takové pouto, jako to mezi rodičem a dítětem, je plné ambivalencí a pravidel, která je upravují. Podle ní rodič miluje i nenávidí dítě a dítě miluje i nenávidí rodiče, nicméně kulturní pravidla upravují, jaký poměr pocitů je přijatelný. Tato pravidla jsou dle Hochschildové přítomna ve formě morálních příkazů – „měl bych“, „neměl bych“ toto cítit, „mám právo“, „nemám právo“ toto cítit (s. 69). Rovněž další sociologové podporují myšlenku, že emoční práce je vykonávána také v rodině (např. Wharton a Erickson, 1993). Ačkoli by se tedy emoční práce měla týkat také péče o děti v rodičovství, studie věnující se emoční práci v rodině dosud v podstatě zcela chybí (Sanz-Vergel et al., 2012).

Až v posledních letech je možné najít několik studií věnujících se emoční práci v rodině či ve vztahu rodič–dítě (např. Minnotte et al., 2010; Yanchus et al., 2010; Schrodta a O'Mara, 2019). Yanchus a kol. (2010) ve svém výzkumu přenesli koncept emoční práce do prostředí rodiny. Podle nich je tento přenos velmi snadný, neboť i v rodině člověk vykonává práci, ačkoli neplacenou, a platí zde určitá pravidla vyjadřování emocí. Člověk musí být podporujícím partnerem, rodičem, ač vnitřně zrovna prožívá něco jiného apod. Pro měření emoční práce v rodině autoři přeformulovali dotazník měřící emoční práci v zaměstnání tak, aby postihoval rodinný kontext (Yanchus et al., 2010). Jejich výzkum byl sice zaměřen na práci s emocemi v rodině, ale nepostihoval specificky oblast rodičovství.

Specificky na kontext rodičovství, respektive na emoční práci ve vztahu k dětem, se ve své studii zaměřila Minnotteová a kol. (2010). Jejich pojetí emoční práce vychází ze sociologické perspektivy a zaměřuje se pouze na rodičovské chování, které v sobě nese nějakou emoční komponentu (utěšování, chválení dítěte). V tomto pojetí lze vidět paralelu s původním pojetím emoční práce v zaměstnání jakožto pozorovatelného chování, chybí zde tedy akcent na emoční regulaci v pozadí emoční práce a rovněž na pravidla vyjadřování emocí, která za emoční práci mohou stát.

Výzkum Schrodta a O'Mary (2019) se zaměřuje rovněž na emoční práci v rodině. Nevěnuje se jí primárně z pohledu rodičů, ale z pohledu mladých dospělých dětí. Autoři uvádí, že emoční práce je vykonávána, pokud člověk řídí či reguluje pociťované či vyjadřované emoce, aby byly v souladu s pravidly pro vyjadřování emocí a očekáváními sociální skupiny nebo konverzačního partnera. Podle nich emoční práce nezahrnuje vyjadřování emocí, které člověk ve skutečnosti cítí, ale jedná se spíše o snahu vyjádřit požadované emoce ve chvíli, kdy se pociťovaná emoce liší od toho, co si člověk myslí, že by vyjadřovat měl. Výzkum emoční práce mimo organizační prostředí je dle nich potřebný, protože rovněž v rodině její členové vykonávají emoční práci, aby vyjádřili emoce v souladu s určitými pravidly a normami. Rodiče dle nich slouží jako model pro děti ve vyjadřování emocí a také tvoří svým přístupem explicitní i implicitní pravidla toho, jaké emoce je a není vhodné v rodině vyjadřovat (Woszidlo a Kunkel, 2018, podle Schrodta a O'Mara, 2019). Kromě toho, že rodiče učí děti smyslu emocí, učí je také pravidla pro vyjadřování emocí, a tím pravděpodobně ovlivňují, jakým způsobem budou vykonávat emoční práci děti samotné. Kromě za-

měření na emoční práci u dětí autoři v úvodu rovněž zmiňují, že i samotní rodiče při jejich výchově vykonávají emoční práci (Schrodt a O'Mara, 2019). Tato zmínka je pouze okrajová, i z argumentace autorů pro přenos emoční práce do rodiny je patrné, že jim jde o jiný aspekt, než o emoční práci rodičů při výchově dětí. Autoři mj. uvádějí, že hierarchická struktura rodinných vztahů a zejména rozdílný status rodičů a dětí z hlediska moci jsou aspekty, které umožňují přenos emoční práce také do rodinného kontextu. Autoři ve své studii vytvořili a validizovali metodu pro měření emoční práce v rodině – *Emotional Labor in Families Scale*, která sestává z 24 položek¹ mapujících frekvenci povrchového hraní (13 položek, např. „Když jsem se svými rodiči, nasazuji si „masku“ proto, abych vyjadřoval/a potřebné emoce.“), hlubokého hraní (5 položek, např. „Když mluvím se svými rodiči, snažím se v sobě vyvolat ty emoce, které si rodiče přejí vidět.“) a emočního úsilí v konverzaci s rodiči (6 položek, např. „Tvrď pracuji, abych cítil/a ty emoce, které jsou nutné pro interakci s mými rodiči.“). Autoři nicméně uvádějí, že škála emočního úsilí nevykazuje dle výsledků souběžnou validitu (Schrodt a O'Mara, 2019). Škála byla vytvořena s cílem měřit emoční práci ve vztahu rodič – mladý dospělý, nezaměřuje se tedy primárně na emoční práci u rodičů při výchově dětí.

Ojedinečnost výzkumů v oblasti emoční práce v rodičovství je sice pochopitelná vzhledem k původnímu vymezení emoční práce v kontextu zaměstnání, výzkumů věnujících se emoční regulaci v rodičovství je však rovněž nedostatek. Emoce u rodičů či jejich emočně socializační chování (*emotion socialization behavior*) jsou přitom výzkumně velmi často sledovány (např. Eisenberg et al., 1998; Hajal a Paley, 2020). Emoce a vyjadřování emocí u rodičů mají nejen krátkodobé dopady na dítě, ale rovněž i dopady dlouhodobé. Ukazuje se například, že emoční prožívání a vyjadřování emocí u rodičů souvisí s internalizovanými a externalizovanými potížemi u dítěte (např. Coyne a Thompson, 2011; Campbell et al., 1991; Robinson et al., 2009), či na straně rodiče s rodičovským chováním (např. Dix, 1991) či s jeho psychologickým fungováním (např. Bariola et al., 2011). To, jakým způsobem rodič reguluje své emoce, se odráží také v tom, jaké emočně regulační strategie bude jeho dítě používat (např. Morris et al., 2007; Garber et al., 1991). K přenosu dochází jednak přímou nápodobou chování rodiče, dále nepřímo skrze rodičovské chování k dítěti (výchovní styl apod.), ale také skrze emoční klima v rodině obecně – například skrze kvalitu vazby mezi rodiči, výskyt konfliktů mezi rodiči apod. (pro shrnutí Morris et al., 2007).

Jednou ze studií, která se věnuje emoční regulaci přímo v rodičovství, je studie Rutherfordové a kol. (2015). Emoční regulace v rodičovství je dle těchto autorů definována jako „kapacita ovlivňovat prožívání a vyjadřování svých emocí v kontextu rodičovství“ (s. 1), autoři se v definici opírají o pojetí emoční regulace od Grosse (1998). Podle nich má emoční regulace v rodičovství za cíl facilitovat senzitivní reakce a pečovatelské chování bez ohledu na emoční stav dítěte. Autoři uvádějí, že emoční regulace v rodičovství nemá doposud mnoho výzkumné či teoretické pozornosti. Ve své přehledové studii poukazují na neurokognitivní změny spojené s rodičovstvím, které podle nich mění povahu emoční regulace v rodičovství oproti jiným obdobím, čímž se snaží doložit specifčnost tohoto konceptu právě v období rodičovství. Vycházejí zejména z výzkumů srovnávajících rodiče a ne-rodiče v různých oblastech fungování mozku při reakcích na signály dítěte, jako je pláč apod., protože, jak poznamenávají, žádná ze studií nesledovala přímo rozdíly v emoční regulaci u rodičů a ne-rodičů v interakci s afektivním stavem dítěte. Z daných studií dovozují, že rodičovství je

¹ Příklady položek jsou uvedeny pouze ve volném českém překladu, nejedná se o do češtiny adaptované verze měřicích nástrojů.

doprovázeno mnoha neurokognitivními a behaviorálními změnami, které tvoří základ pro regulaci emocí a reaktivitu během interakcí s dítětem.

Další autoři, kteří se věnují emoční regulaci v rodičovství (Lorber a kol., 2017; Kerns et al., 2017), ji definují pouze pomocí obecné definice emoční regulace Grosse a Thompsona (2007). Lorber a kol. (2017) k tomuto dodávají přívlastek „ve výchovných situacích“ (*disciplinary encounters*). Ve své studii validizují metodu pro měření emoční regulace v rodičovství, která má dle nich umožnit právě další poznání v této oblasti. Tu shodně s Rutherfordovou a kol. (2015) považují za nedostatečně prozkoumanou. Jími vytvořená metoda *Parental Emotion Regulation Scale 2* (PERI2) je revidovanou verzí původní metody prvního z autorů (Lorber, 2012). V původní metodě byly zahrnuty pouze dva faktory na základě Grossova modelu – přehodnocení a potlačení – vázané na výchovné situace. Jako příklad položky na přehodnocení situace lze uvést *Měním způsob, jímž přemýšlím o chování dítěte, abych pocítovala méně negativních emocí (např. vztek, smutek)*. Příkladem položky na potlačení pak je *Snažím se neukazovat negativní emoce*. Lorber a kol. (2017) přidávají další dva faktory – unik a kapitulaci – které spadají pod modifikaci situace. Unik odkazuje k situacím, ve kterých rodič odejde z emočně nabitě situace s dítětem, aby snížil vlastní negativní emoce. Příkladem může být rodič, který odejde pryč od vztekajícího se dítěte, obsah lze ilustrovat i na položce *Snažím se odejít pryč od svého dítěte, abych se vnitřně uklidnila*. Kapitulace je strategie, v níž rodič původně zastávaný postoj opusť, aby ulevil vlastním negativním emocím. Rodič například původní zákaz pro pláč dítěte povolí, aby vlastní negativní emoce z pláče dítěte ustoupily. Příkladem položky je *Vyhovím dítěti, abych se cítila méně naštvaná*. Toto rozšíření reflektuje jejich definici, která odkazuje právě k výchovným situacím. Emoční práce oproti tomu nemusí být vázána čistě jen na výchovné situace a týká se spíše toho, jak rodič pracuje s emocemi, aby vyjadřoval podle svého názoru vhodné emoce, které se od něj jako od rodiče očekávají. Další rozdíl je možné spatřovat v zaměření na sebe vs. na dítě. V dotazníku PERI2 je patrné, že práce s emocemi má za cíl upravit vlastní emoční prožitky, zatímco v emoční práci jde o dítě (v kontextu zaměstnání o klienta), kvůli kterému je práce s emocemi vykonávána.

Studie Leho a Impetta (2016) cílí přímo na zesilování pozitivních a maskování negativních emocí v rodičovství. Autoři se v rámci dvou studií věnují tomu, zda mají tyto emočně regulační strategie specificky při péči o dítě dopad na well-being rodiče a na jeho vztah s dítětem. Ač zmiňují dílčí studie, které dokládají negativní dopad potlačování negativních emocí v rodičovství na kvalitu vztahu matky s dítětem (Martini a Busseri, 2012, podle Le a Impett, 2016), upozorňují na to, že zesilování pozitivních emocí se výzkum nevěnuje ani v rodičovství, ani v dalších vztahových kontextech, mimo výzkum emoční práce. Autoři mapují tyto emočně regulační strategie v rodičovství v první studii pomocí volných výpovědí rodičů, kteří měli vzpomínat na to, kdy ve výchově a péči o dítě v posledním měsíci maskovali negativní emoce nebo zesilovali emoce pozitivní, a jako kontrolní podmínku použili autoři instrukci, aby rodiče popsali situaci, kdy žádné emočně regulační strategie nepoužívali. Ve druhé studii pak rodiče nejprve popsali, jaké výchovné situace s dítětem během dne zažili (toto opakovaně v průběhu deseti dnů), poté vždy hodnotili zeslabování negativních a zesilování pozitivních emocí, nicméně pouze pomocí jedné položky (*Když jsem cítil negativní emoce, snažil jsem se je nevyjadřovat; Vyjadřuji pozitivní emoce dítěti, i když se aktuálně necítím šťastný*). Na základě výsledků první studie se ukázalo, že ve výchovných situacích, kdy rodiče používají tyto emočně regulační strategie, pocítují méně autenticity, nižší emoční well-being či nižší kvalitu vztahu s dítětem a rovněž udávají nižší citlivost k potřebám dítěte, než v situacích, ve kterých neregulují své

emoce. Tyto výsledky byly replikovány také v druhé studii, kde se specificky ukázalo, že méně autenticity rodiče pociťují při zesilování pozitivních, nikoli maskování negativních emocí (Le a Impett, 2016). Tato studie jako jedna z mála nastiňuje možné dopady, které nesoulad mezi prožívanými a vyjadřovanými emocemi v rodičovství může přinášet. Vzhledem k tomu, že autoři vycházejí z emočně regulační teorie, čemuž odpovídá také způsob měření daných regulačních strategií, není v jejich přístupu akcentována jedna ze zásadních charakteristik emoční práce – vnímaná pravidla pro vyjadřování emocí. Jak bylo uvedeno v úvodu, rodiče mohou být často pod „tlakem“ ohledně ideálů rodičovství a představ o dobrém rodiči a mohou tak používat výchovné praktiky, které nemusí být v souladu s jejich prožíváním (např. Mitchell et al., 2015). Koncept emoční práce zde tedy může být užitečnější, neboť umožňuje zachytit právě to, zda rodič je či není v souladu s vlastními emocemi kvůli tomu, že naplňuje nějaká externí přesvědčení o tom, jak by se měl v rodičovství chovat. Jak upozorňují autoři na poli emoční regulace i emoční práce (např. Grandey a Melloy, 2017; Gross a Thompson, 2007), kontext, ve kterém regulace emocí probíhá, je klíčový pro to, jaké dopady práce s emocemi pro člověka bude mít.

V rámci projektu „Yummy mummy“ (více o projektu viz Masopustová et al., 2018) byla vytvořena pilotní verze metody pro měření emoční práce v rodičovství. Emoční práce byla měřena pomocí 14 položkové metody, která vznikla z původně 21 položek vycházejících z metod Liu a Zhang (2014) a Näring, Briët a Brouwers (2007), které se zaměřují na emoční práci u pedagogů a zdravotních sester. Obě metody byly metodou zpětného překladu převedeny do českého jazyka a položky byly uzpůsobeny tak, aby reflektovaly emoční práci v kontextu rodičovství a výchovy a péče o dítě. Otázky jsou zaměřeny na emoční prožívání ženy s dítětem a na vyjadřování emocí před dítětem či dítěti. Metoda má 4 škály – povrchové hraní emocí, hluboké hraní emocí, potlačování emocí a emoční soulad. V rámci analýz (N = 283) se škály hlubokého a povrchového hraní sloučily do jednoho faktoru, položky těchto škál tedy vůči sobě nevykazovaly diferenciální validitu. Reliabilita subskál hraní emocí (Cronbachovo alfa: 0,786) i potlačování emocí (Cronbachovo alfa: 0,750) byla uspokojivá, subskála emočního souladu měla reliabilitu nedostatečnou (Cronbachovo alfa: 0,615). V souladu s očekáváním se ukázaly vztahy s depresivitou měřenou pomocí metody Patient Health Questionnaire-9 (Kroenke et al., 2001). Subskála emočního souladu korelovala s depresivitou slabě záporně, tedy čím více rodič vypovídal, že jsou jeho pociťované emoce v souladu s vyjadřovanými, tím mírně nižší míru depresivity udával. Subskála hraní korelovala s depresivitou středně silně ($r = 0,515$, $p < 0,001$). Ač není možné usuzovat na kauzalitu vztahu, podle našeho soudu může výsledek naznačovat, že emoční práce může být pro rodiče náročná a může narušovat jeho psychické zdraví, podobně jako tomu je u emoční práce v zaměstnání. Metoda byla vytvořena v časovém souběhu s klíčovou studií Grandeyové a Gabrielové (2015), která rozšiřuje pojetí emoční práce, proto trpí některými nedostatky. Metoda je zaměřena pouze na povrchové a hluboké hraní a emoční soulad, v položkách je reflektováno jak vnitřní prožívání, tak pozorovatelné chování i vnímaná pravidla pro vyjadřování emocí. Příkladem položek na hluboké hraní je *Nesnažím se k dítěti jenom chovat tak, jak bych měla, ale dovedu to tak i prožívat; Vynakládám úsilí, abych skutečně cítila emoce, které bych dítěti měla dávat najevo*. Příkladem položek na povrchové hraní je *Před dítětem předstírám dobrou náladu; Někdy vyjadřuji dítěti více nadšení, než opravdu cítím, protože mám pocit, že bych měla; Když jsem z dítěte podrážděná, snažím se mu to nedat najevo*. Konečně mezi položky emočního souladu patří například *Emoce, které prožívám při výchově a péči o dítě, jsou shodné s těmi, které dávám najevo.; Emoce, které vyjadřuji dítěti, jsou skutečné*. Jak je patrné, některé položky akcentují vnímaná pravidla pro vyjadřování emocí, některé zase vnitřní prožit-

ky nebo vyjadřování emocí. Bylo by pravděpodobně vhodnější při měření tyto aspekty oddělit, protože lze předpokládat jejich rozdílnou souvislost se sledovanými proměnnými na straně rodiče a potažmo i dítěte. Nyní při záporné či kladné odpovědi na položku vlastně nemusí být patrné, zda rodič nevnímá, že by nějaké emoce měl vyjadřovat, zda je vnitřně neprožívá, nebo pouze nevyjadřuje navenek. Dvě subskály mají po pilotáži pouze tři položky, což není optimální a u jedné škály to vedlo rovněž k nižší reliabilitě. Z výsledků je však patrné, že jednotlivé subskály spolu souvisí v očekávaném směru a že podle předpokladů souvisí také s depresivitou matek. Ač dotazník vychází z již zavedených metod pro měření emoční práce, není v této podobě ideální. Představuje tak pouze odrazový můstek pro další výzkumnou snahu v této oblasti.

Jak již bylo nastíněno v úvodu, pravidla o vyjadřování emocí v rodičovství jsou do velké míry pravděpodobně tvarována tím, jaké ideály rodičovství, jaké společenské a kulturní představy o rodičovství v té které době panují. Tyto představy pak ovlivňují, jaké emoce je, či není dle přesvědčení rodiče vhodné dítěti vyjadřovat, což se promítá do povahy emoční práce, kterou rodič před dítětem vykonává. Rozdíl mezi vnitřně prožívanými a vyjadřovanými emocemi pak může být díky dnešním ideálům rodičovství či výchovným přístupům, které akcentují pozitivní prožívání v rodičovství, výrazný. Studie, které by se zaměřovaly na tento aspekt rodičovství, dosud v podstatě chybí, ačkoli experimentální studie ukazují, že např. batolata dokáží chápat komunikaci emocí nad rámec vyjadřovaných emocí a jsou tak senzitivnější k subtilním emočním podnětům ze svého prostředí, než se dříve předpokládalo (Walle a Campos, 2014). Výjimkou je výše uvedená studie Leho a Impetta (2016), která upozorňuje na to, že nekonzistence mezi prožívanými a vyjadřovanými emocemi může být důležitým faktorem ovlivňujícím well-being rodiče a jeho vztah k dítěti. Lze hypotetizovat, že tyto dopady se mohou promítnout také do rodičovského chování k dítěti, a tím mohou ovlivnit rovněž dítě samotné. Další výzkumy v této oblasti jsou potřebné a měly by se zaměřit nejen na konceptualizaci emoční práce v rodičovství, ale také na vytvoření metody, která by postihovala konstrukt v jeho komplexnosti.

ZÁVĚR

Tato studie představila koncept emoční práce, jeho teoretická východiska, provedla kritické srovnání jednotlivých přístupů k jeho vymezení a souvislosti s konceptem emoční regulace. Hlavním cílem bylo uvést emoční práci do kontextu rodičovství a předložit argumenty pro relevanci jejího sledování ve výzkumech rodičovského chování. Aby bylo možné považovat emoční práci v rodičovství za jedinečný a užitečný konstrukt, vzniká potřeba výzkumů, které budou poukazovat na odlišné souvislosti emoční práce oproti emoční regulaci. Prvním krokem bezesporu bude větší pozornost věnovaná tomuto tématu v rodičovství, která by měla jít ruku v ruce s tvorbou metod pro měření těchto konstruktů specificky v rodičovství.

LITERATURA

- Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115. <https://doi.org/10.5465/amr.1993.3997508>
- Bariola, E., Gullone, E., & Hughes, E. K. (2011). Child and adolescent emotion regulation: The role of parental emotion regulation and expression. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(2), 198-211. <https://doi.org/10.1007/s10567-011-0092-5>
- Campbell, S. B., March, C. L., Pierce, E. W., Ewing, L. J., & Szumowski, E. K. (1991). Hard-to-manage preschool boys: Family context and the stability of externalizing behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 19(3), 301-318. <https://doi.org/10.1007/BF00911233>
- Coyne, L. W., & Thompson, A. D. (2011). Maternal depression, locus of control, and emotion regulatory strategy as predictors of preschoolers' internalizing problems. *Journal of*

- Child and Family Studies*, 20(6), 873-883. <https://doi.org/10.1007/s10826-011-9455-2>
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H., & Gosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 339-357. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.02.001>
- Dix, T. (1991). The affective organization of parenting: Adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin*, 110(1), 3-25. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.3>
- Duncombe, M. E., Havighurst, S. S., Holland, K. A., & Frankling, E. J. (2012). The contribution of parenting practices and parent emotion factors in children at risk for disruptive behavior disorders. *Child Psychiatry & Human Development*, 43(5), 715-733. <https://doi.org/10.1007/s10578-012-0290-5>
- Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9, 241-273. http://dx.doi.org/10.1207/s15327965pli0904_1
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY.
- Grandey, A. A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95-110. <https://doi.org/10.1037//1076-8998.5.1.95>
- Grandey, A. A., & Gabriel, A. S. (2015). Emotional labor at a crossroads: Where do we go from here? *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2, 323-349. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032414-111400>
- Grandey, A. A., & Melloy, R. C. (2017). The state of the heart: Emotional labor as emotion regulation reviewed and revised. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(3), 1-16. <https://doi.org/10.1037/ocp0000067>
- Grandey, A. A., & Sayre, G. M. (2019). Emotional labor: Regulating emotions for a wage. *Current Directions in Psychological Science*, 28(2), 131-137. <https://doi.org/10.1177/0963721418812771>
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271-299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J. (1999). Emotion regulation: Past, present, future. *Cognition & Emotion*, 13(5), 551-573. <https://doi.org/10.1080/026999399379186>
- Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current Status and Future Prospects. *Psychological Inquiry*, 26, 1-26. <http://dx.doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>
- Gross, J. J., & Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (pp. 3-24). The Guilford Press.
- Hajal, N. J., & Paley, B. (2020). Parental emotion and emotion regulation: A critical target of study for research and intervention to promote child emotion socialization. *Developmental Psychology*, 56(3), 403-417. <https://doi.org/10.1037/dev0000864>
- Hays, S. (1998). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- Hülshager, U. R., & Schewe, A. F. (2011). On the costs and benefits of emotional labor: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16, 361-389. <https://doi.org/10.1037/a0022876>
- Kammeyer-Mueller, J. D., Rubenstein, A. L., Long, D. M., Odio, M. A., Buckman, B. R., Zhang, Y., & Halvorsen-Ganepola, M. D. (2013). A meta-analytic structural model of dispositional affectivity and emotional labor. *Personnel Psychology*, 66(1), 47-90. <https://doi.org/10.1111/peps.12009>
- Keller, M. M., Chang, M. L., Becker, E. S., Goetz, T., & Frenzel, A. C. (2014). Teachers' emotional experiences and exhaustion as predictors of emotional labor in the classroom: An experience sampling study. *Frontiers in Psychology*, 5, 1442. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01442>
- Kerns, C. E., Pincus, D. B., McLaughlin, K. A., & Comer, J. S. (2017). Maternal emotion regulation during child distress, child anxiety accommodation, and links between maternal and child anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 50, 52-59. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2017.05.002>
- Králová, K. (2016). *O Nevýchově*. <https://www.nevychova.cz/o-nevychove/>
- Kroenke, K., Spitzer, R. L., & Williams, J. B. (2001). The PHQ-9: validity of a brief depression severity measure. *Journal of General Internal Medicine*, 16(9), 606-613. <https://doi.org/10.1046/j.1525-1497.2001.016009606.x>
- Le, B. M., & Impett, E. A. (2016). The costs of suppressing negative emotions and amplifying positive emotions during parental caregiving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(3), 323-336. <https://doi.org/10.1177/0146167216629122>
- Littler, J. (2013). The rise of the "yummy mummy": Popular conservatism and the neoliberal maternal in contemporary British culture. *Communication, Culture & Critique*, 6(2), 227-243. <https://doi.org/10.1111/cccr.12010>
- Liu, Y., & Zhang, D. (2014). Development of questionnaire on emotional labor among primary and secondary school teachers. *Journal*

- of *Education and Training Studies*, 3(1), 46-55. <https://doi.org/10.11114/jets.v3i1.551>
- Lorber, M. F. (2012). The role of maternal emotion regulation in overreactive and lax discipline. *Journal of Family Psychology*, 26(4), 642-647. <https://doi.org/10.1037/a0029109>
- Lorber, M. F., Del Vecchio, T., Feder, M. A., & Slep, A. M. S. (2017). A psychometric evaluation of the revised parental emotion regulation inventory. *Journal of Child and Family Studies*, 26(2), 452-463. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0578-3>
- Masopustová, Z., Daňšová, P., Lacinová, L., & kol. (2018). *Jak to mají mámy: Psychologický výzkum mateřství*. Brno: Masarykova univerzita.
- Minnotte, K. L., Pedersen, D. E., Mannon, S. E., & Kiger, G. (2010). Tending to the emotions of children: Predicting parental performance of emotion work with children. *Marriage & Family Review*, 46(3), 224-241. <https://doi.org/10.1080/01494929.2010.490199>
- Mitchell, E. A., Hutchison, B. L., Thompson, J. M., & Woules, T. A. (2015). Exploratory study of bed-sharing and maternal-infant bonding. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 51(8), 820-825. <https://doi.org/10.1111/jpc.12833>
- Moran, C. M., Diefendorff, J. M., & Greguras, G. J. (2013). Understanding emotional display rules at work and outside of work: The effects of country and gender. *Motivation and Emotion*, 37(2), 323-334. <https://doi.org/10.1007/s11031-012-9301-x>
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16, 361-388. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x>
- Morris, J. A., & Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986-1010. <https://doi.org/10.5465/amr.1996.9704071861>
- Näring, G., Briët, M., & Brouwers, A. (2007). Validation of the Dutch Questionnaire on Emotional Labor (D-QEL) in nurses and teachers. *Psychosocial Resources in Human Services Work*, 21(39), 135-145.
- Pisaniello, S. L., Winefield, H. R., & Delfabbro, P. H. (2012). The influence of emotional labour and emotional work on the occupational health and wellbeing of South Australian hospital nurses. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 579-591. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.015>
- Rizzo, K. M., Schiffrin, H. H., & Liss, M. (2013). Insight into the parenthood paradox: Mental health outcomes of intensive mothering. *Journal of Child and Family Studies*, 22(5), 614-620. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9615-z>
- Robinson, L. R., Morris, A. S., Heller, S. S., Scheeringa, M. S., Boris, N. W., & Smyke, A. T. (2009). Relations between emotion regulation, parenting, and psychopathology in young maltreated children in out of home care. *Journal of Child and Family Studies*, 18(4), 421-434. <https://doi.org/10.1007/s10826-008-9246-6>
- Rueger, S. Y., Katz, R. L., Risser, H. J., & Lovejoy, M. C. (2011). Relations between parental affect and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Parenting: Science and Practice*, 11(1), 1-33. <https://doi.org/10.1080/15295192.2011.539503>
- Russell, H. A. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley: The University of California Press.
- Rutherford, H. J., Wallace, N. S., Laurent, H. K., & Mayes, L. C. (2015). Emotion regulation in parenthood. *Developmental Review*, 36, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2014.12.008>
- Sanz-Vergel, A. I., Rodríguez-Muñoz, A., Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2012). The daily spillover and crossover of emotional labor: Faking emotions at work and at home. *Journal of Vocational Behavior*, 81(2), 209-217. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.07.003>
- Sears, W., & Sears, M. (2003). *Kontaktní rodičovství. Rozumná cesta k pochopení a výchově dětí*. Praha: Argo.
- Schaubroeck, J., & Jones, J. R. (2000). Antecedents of workplace emotional labor dimensions and moderators of their effects on physical symptoms. *Journal of Organizational Behavior*, 21, 163-183. [http://dx.doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(200003\)21:2163::AID-JOB373.0.CO;2-L](http://dx.doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(200003)21:2163::AID-JOB373.0.CO;2-L)
- Schrodt, P., & O'Mara, C. (2019). The development and validation of the emotion labor in families scale: Associations with emotion regulation, feeling caught, and relational satisfaction in parent-child relationships. *Communication Quarterly*, 67(4), 383-404. <https://doi.org/10.1080/01463373.2019.1596143>
- Von Scheve, C. (2012). Emotion regulation and emotion work: two sides of the same coin? *Frontiers in Psychology*, 3, 496, 1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00496>
- Walle, E. A., & Campos, J. J. (2014). The development of infant detection of inauthentic emotion. *Emotion*, 14(3), 488-503. <https://doi.org/10.1037/a0035305>
- Wang, G., Seibert, S. E., & Boles, T. L. (2011). Synthesizing what we know and looking ahead: A meta-analytical review of 30 years of

- emotional labor research. *Research on Emotion in Organizations*, 7, 15-43. [https://doi.org/10.1108/S1746-9791\(2011\)0000007006](https://doi.org/10.1108/S1746-9791(2011)0000007006)
- Wharton, A. S. (1993). The affective consequences of service work: Managing emotions on the job. *Work and Occupations*, 20(2), 205-232. <https://doi.org/10.1177/0730888493020002004>
- Wharton, A. S., & Erickson, R. I. (1993). Managing emotions on the job and at home: Understanding the consequences of multiple emotional roles. *Academy of Management Review*, 18(3), 457-486. <https://doi.org/10.5465/amr.1993.9309035147>
- Yang, Y. K. (2011). A study on burnout, emotional labor, and self-efficacy in nurses. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 17(4), 423-431. <https://doi.org/10.1111/jkana.2011.17.4.423>
- Yanchus, N. J., Eby, L. T., Lance, C. E., & Drollinger, S. (2010). The impact of emotional labor on work-family outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 76(1), 105-117. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.05.001>
- Zapf, D. (2002). Emotion work and psychological well-being: A review of the literature and some conceptual considerations. *Human Resource Management Review*, 12(2), 237-268. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(02\)00048-7](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(02)00048-7)

SOUHRN

Tato studie představuje koncept emoční práce, teoretická východiska jeho vymezení a souvis-

lostí s emoční regulací a uvádí jej nově do kontextu rodičovství. Emoční práce byla původně popsána sociology v pracovním prostředí při výkonu povolání, jehož náplň vyžaduje vědomé ovlivňování projevovaných emocí v interakci se zákazníkem nebo klientem. Propojení emoční práce s psychologickými teoriemi emoční regulace umožnilo lépe uchopit a zkoumat mechanismy, skrze něž může emoční práce vést k vyhoření či stresu. Rodiče jsou v současnosti vystaveni velkému množství informací o „správné“ výchově dětí, což společně s jejich vlastní reprezentací dobrého rodiče, dále vlivem blízkého, ale i širšího okolí na ně klade vysoké nároky právě v oblasti prožívání a vyjadřování emocí v interakci s dětmi. Role rodiče se v dnešní době v určitých aspektech více přibližuje tomu, co lze chápat jako povolání, jehož náročnost na práci s emocemi může souviset s negativními dopady v oblasti psychického zdraví. Koncept emoční práce lze pokládat za vhodný pro bližší porozumění tomu, co rodič v každodenních situacích s dítětem zažívá, jak s emocemi záměrně zachází. Perspektiva emoční práce tak může přinést důležité informace o emocích v rodičovství a o dopadech záměrné práce s nimi na psychické fungování rodičů i nad rámec vysvětlení, které poskytuje užití konceptu emoční regulace. Studie také představila i měřicí nástroje používané k zachycení emoční práce a jejich jednotlivých dimenzí. Pro budoucí výzkum emoční práce v kontextu rodičovství je nutnou podmínkou vytvoření validního a reliabilního nástroje, který, a to nejen v českém prostředí, dosud chybí.